

Kansallinen vaalitutkimus Suomessa

SAMI BORG

Yleisiä vaaleja tutkitaan vaihtelevin aineistoin monilla yhteiskuntatieteiden aloilla. Suomessakin vaaleja ja niihin liittyviä aihealueita ovat viimeksi kuluena vuosikymmeninä analysoineet politiikan tutkijoiden lisäksi mediatutkijat, historian tutkijat, talous- ja kauppatieteiden harjoittajat, mainonnan ja markkinoinnin tutkijat sekä oikeustieteilijät. Sosiaalitieteilijöitä joukossa on ollut silmiinpistävän vähän, vaikka Erik Allardt viitoitti jo varhain tietä tähänkin suuntaan politiikan sosiologian alan tutkimuksissaan (Allardt 1956).

Suomalaisista valtio-opin yliopistotutkijoista suuri osa on vähintään sivunnut vaalitutkimusta omassa tutkimustoiminnassaan. Monelle ala on muodostanut päätutkimusalueeksi. Edesmennyt Pertti Pesonen muistetaan michiganilaisen, surveyaineistoihin pohjautuvan sosiaalipsykologisen vaalitutkimusmallin soveltajana ja maahan tuojana (Pesonen 1958; 1965).

Pitkälti Pesosen vaikutuksesta Suomessa ryhdyttiin 1970-luvun alkupuolella kokoamaan vuosittain niin kutsuttuja puolueiden ajankohtaistutkimusaineistoja. Tämä Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon tallennettu aineistosarja on ainoa nykyisin käytössä oleva data-aineistolähde suomalaisten äänestyskäyttäytymisestä 1970- ja 1980-luvuilla. Pesosen kanssa työskennellyt Risto Sänkiaho oli keskeisesti mukana näiden aineistojen suunnittelussa varsinkin vaalivuosina. Omissa tutkimuksissaan Sänkiaho tutki vaaleja aluksi etenkin aggregaattitason vaalitulosaineistoilla,

mutta keskittyi myöhemmin käyttämään surveyaineistoja ja niihin soveltuvia tilastollisia tutkimusmenetelmiä (esim. Sänkiaho 1983 toim.).

Tuomo Martikaisen tutkimuksista merkittävä osa on kohdentunut kansalaisten äänestysaktiivisuuteen rekisteripohjaisin aineistoin. Varsinkin yhdessä Tilastokeskuksen kanssa toteutetut tutkimukset suomalaisen valitsijakunnan äänestämässä käynnistä vuosien 1987 ja 1999 eduskuntavaaleissa pohjautuivat kansainvälisesti ottaen poikkeuksellisen korkealaatuisiin kokonaisaineistoihin. Nämä tutkimukset (Martikainen 1988; Martikainen & Yrjönen 1991; Martikainen & Wass 2001, 2002) sekä Martikaisen ja hänen kansakirjoittajiensa lukuisat muut julkaisut ovat lisänneet merkittävästi tietoa äänestysaktiivisuuden vaihtelusta ja taustatekijöistä.

Suomalaisesta vaaleihin liittyvästä tutkimuksesta on menneinä vuosikymmeninä laadittu muutamia toisiaan täydentäviä katsauksia, selostuksia tai bibliografioita, joista uusimmat ovat suhteellisen tuoreita (Pesonen & Rantala 1967; Pesonen ym. 1993, 17–20; Wiberg 1995; Borg & Paloheimo 2003; Borg 2006 toim., 52–53). Kattavaa tietoa eduskuntavaaleista tarjoavat myös eduskunnan historiateoksiin kirjoitetut pitkittäisanalyysit (Tarkiainen 1971; Paloheimo 2007). Varsinaiset vaalitulokset löytyvät yksityiskohtaisimmin Tilastokeskuksen painetuista vaalitulastoista sekä verkkotietokannoista.

Niinpä tässä yhteydessä ei ole tarvetta esitellä laajasti kotimaista vaaleihin liittyvää tutkimusta. Sen

sijaan katsaus rajoittuu tarkastelemaan niin kutsuttuja kansallisia vaalitutkimuksia, joita on muissa maissa toteutettu väljän *National Election Studies* -otsikon alla¹. Asia on ajankohtainen, koska tutkimusohjelmatyypinen kansallinen vaalitutkimus näyttää viimeinkin vakiintuvan Suomeen pysyvästi. Kevään 2011 eduskuntavaalien jälkeen ryhmä tutkijoita toteuttaa eduskuntavaalitutkimuksen jo kolmannen kerran peräkkäin. Nyt tutkimuksen päärahoittajaksi on saatu oikeusministeriö, jonka toimiminen jatkossakin hankkeen perusrahoittajana olisi tutkimuksen jatkuvuuden kannalta ihanteellista. Eduskuntavaalitutkimuksiin olennaisesti perustuva demokratiaseuranta on muodostunut nykyhallituksen hyväksymäksi poliittiseksi tavoitteeksi ja oikeusministeriö on sitoutunut kehittämään alaa pitkäjänteisesti.

Katsauksessa tarkastellaan ensin kansallisille vaalitutkimuksille ominaisia piirteitä ja kuvataan niiden yleisiä toteuttamistapoja. Tämän jälkeen esitellään Suomessa tähän mennessä toteutettuja kansallisia vaalitutkimuksia ja hankkeita, joilla alan tutkimuksen resurssit on kyetty vahvistamaan. Lopuksi avataan tulevan, vuoden 2011 vaaleista toteutettavan vaalitutkimuksen suunnitelmia, ja arvioidaan sitä, miten kansallinen vaalitutkimusohjelma olisi tulevaisuudessa tarkoituksenmukaisinta organisoida.

Kansallisten vaalitutkimusten pääpiirteitä

Politiikan tutkimuksen eurooppalaisen kattojärjestö ECPR:n pysyvä työryhmä *The European Consortium for Political Research Standing Group on Voting Behaviour and Public Opinion (ECPR-POVB)* mainitsee kotisivuillaan (<http://povb-ecpr.org/>) parikymmentä maata ja tutkimusohjelmaa otsikon *National Election Studies* alla. Lista ei rajoitu Eurooppaan eikä myöskään ole eurooppalaisesti täysin kattava. Olettavasti se kuvaakin erityisesti niiden maiden hankkeita, jotka päivittävät verkkosivujaan kohtuullisen säännöllisesti.

Kansallisilla vaalitutkimusohjelmilla on runsaasti yhteisiä piirteitä. Seuraavassa luetellut seikat eivät ole tärkeysjärjestyksessä. Luettelo pyrkii pikemmin tiiviiseen kokonaiskuvaan eri maiden kansallisten vaalitutkimusten rahoituksesta, tiedonkeruusta, tutkimusaineistojen tietosisällöstä sekä hankkeiden data- ja julkaisemispoliitikoista.

Hankkeiden rakenne ja tiedonkeruu:

- hankkeiden rahoitus ainakin pääosin julkisin, akateemiseen tutkimukseen ohjatuin varoin
- pyrkimys säännölliseen, valtakunnallisesti edustavien surveytutkimusaineistojen keruuseen ainakin parlamenttivaalien jälkeen, mahdollisesti myös paneelaineistona ennen ja jälkeen vaalien
- pitkäjänteiseen seurantaan ja tutkimuksen pitkäjänteisyyteen liittyvä tutkimusinfrastruktuurimaisuus
- ensisijaisesti käyntihaastatteluihin perustuva tiedonkeruu, johon on mahdollisesti liitetty muita tiedonkeruumenetelmiä

Tietosisällöt:

- muun muassa vaalien alueellisten tulostietojen, kampanjatietojen ja parlamenttiedustajia koskevien tietojen sekä täydentävien kyselyaineistojen hyödyntäminen itse kootun surveyaineistojen rinnalla
- hankkeen kokoamien kyselytutkimusaineistojen tietosisältöjen valikointi ja kehittäminen sekä kansallisten erityispiirteiden ja -tarpeiden pohjalta että kansainvälisen vertailukelpoisuuden näkökulmasta (ajallinen ja sisällöllinen vertailu)
- tutkimuksen tietosisältöjen painottuminen vaalikampanjoinnin seuraamiseen ja reseptioon, valitsijakunnan tietoihin ja tietolähteisiin politiikasta ja vaaleista, valitsijoiden käsityksiin erityisesti puolueista ja poliitikoista, haastateltujen poliittisiin asenteisiin ja yhteiskunnallisiin arvoihin, vaalien puolue- ja ehdokasvalintoihin ja näiden perusteisiin sekä äänestämässä käynnin ja äänestämättä jättämisen syihin

Tutkimustulosten ja -aineistojen julkaiseminen:

- tutkimustulosten raportointi sekä kansainvälisissä tieteellisissä aikakauslehdissä että äidinkiellillä kotimaassa laajemmalle yleisölle; yleensä akateeminen tutkimushanke tuottaa tutkimusaineistosta vähintään yhden laajahkon vaalitutkimusjulkaisun
- useissa maissa tutkimuksen toteuttaminen yhtä paikallista tutkijaryhmää tai yliopistoa laajempaan konsortiomallina
- monissa hankkeissa tutkimusaineistojen vapaa käyttöoikeus joko heti tutkimusaineiston käyttö-

kuntoon saannin jälkeen tai heti lyhyen embargo-ajan jälkeen

- useissa hankkeissa tutkimusten keskeisten tulosten ja pitkittäistietojen julkaiseminen sekä tutkimusaineistojen käyttömahdollisuus hankkeen verkkosivuilla

Useimmat ECPR-POVB:n mainitsemat vaalitutkimusmaat ovat myös jäseniä CSES-tutkimusohjelmassa (Comparative Study of Electoral Systems). CSES:n keskeisenä tavoitteena on ollut sopia määrajoin, käytännössä noin 5–6 vuoden välein vaihtuvasta kysymysmoduulista, joka sisällytetään kuskakin osallistujamaassa kansallisen vaalitutkimusaineiston kyselylomakkeeseen. Näin tutkijoilla on mahdollisuus vertailla eri maiden vaaleja ja maiden äänioikeutettujen vaalikäyttäytymistä ja poliittisia asenteita ennalta harmonisoiduin mittarein. Suomi on ollut mukana CSES:n toiminnassa vuodesta 2003 lukien ja koonnut toisen ja kolmannen CSES-moduulin. Lisätietoa hankkeesta löytyy sen kotisivuilta (<http://www.cses.org/>).

Suomen kansalliset vaalitutkimukset 1990-luvulle saakka

Mikäli kansalliselle vaalitutkimukselle välttämättöminä ehtoina pidetään surveyaineiston keruuta käyntihaastatteluna parlamenttivaalien jälkeen, aineiston valtakunnallista edustavuutta suhteessa koko valitsijakuntaan ja laajahkon akateemisen kirjahankkeen toteuttamista kootulla aineistolla, silloin Suomessa on tähän mennessä toteutettu neljä kansallista vaalitutkimusta. Esimerkiksi puolueiden ajankohtais-tutkimusaineistot eivät täytä viimeksi mainittua kriteeriä ja Nuorisoasian neuvottelukunnan eli NUORA:n 1990-luvun lopulta alkaen julkaisemat nuorten eduskuntavaalitutkimukset eivät täytä ensiksi mainittua kriteeriä. Myöskään 1990-luvun puolivälistä lukien kootut, eduskuntavaalien vaalikampanjointiin ja äänestyskäyttäytymiseen pääasiassa keskittyneet tutkimusaineistot GallupKanavalla eivät kokonaan täytä mainittuja ehtoja.

Ensimmäinen mainitut kriteerit minimitasolla täyttävä tutkimus tehtiin jo melko varhain. Pertti Pesosen omat varhaiset tutkimukset eivät vielä perustuneet valtakunnallisesti edustaviin aineistoihin eduskuntavaalien äänestyskäyttäytymisestä. Sitä vastoin Pesosen (1972) toimittama teos *Protestivaalit,*

nuorisovaalit perustui joiltakin osin vuoden 1966 vaalien jälkeen kerättyihin kyselyaineistoihin. Kirja kokosi vaalitutkimuksen ääreen yhteensä 16 kirjoittajaa, politiikan tutkijoiden lisäksi muun muassa tiedotusopin edustajia ja valtiosääntöoppineita. Ideana oli tarjota monipuolinen kokonaiskuva vuosien 1966 ja 1970 eduskuntavaaleista erilaisin aineistoin ja kysymyksenasetteluin. Lähes 500-sivuisen teoksen tavoite oli asetettu laajasti: ”Kirjan tavoitteena ei ole antaa vaaleista täydellistä eikä edes yhtenäistä yleiskuvaa. Toivottavasti voidaan kuitenkin esittää monipuolinen kokoelma tutkielmia, jotka valaisevat vaaleja eri näkökulmista ja tässä mielessä muodostavat jonkinlaisen kokonaisuuden.” (Pesonen toim. 1972, 8).

Kirjan 18 artikkeleista monet käsittelivät vaalituloksia ja niiden muutoksia vaalitulostiedoin. Erityisinä kiinnostuksen kohteina olivat vaalitulosten alueellinen tarkastelu, puolueiden kannatuspohja sekä äänisiirtymät puolueiden välillä. Teos sisälsi viisi artikkelia vaalikampanjoinnista eduskuntavaaleissa ja vaali-ilmoittelun osalta tarkastelu ulotettiin taaksepäin aina vuoteen 1958. Varsin suurta huomiota kirjassa saivat myös kansanedustajien valikointuminen, eduskunnan kokoonpano, hallituksen muodostaminen sekä puoluelaitoksen muutos. Itse asiassa kyselyaineistoihin perustuvia analyyseja oli teoksessa niukasti verrattuna eri maiden silloisiin kansallisiin vaalitutkimuksiin ja esimerkiksi Pesosen aiempiin kotimaisiin vaalitutkimuksiin. Valitettavasti kirjassa hyödynnettyjen tutkimusaineistojen datatiedostot ovat tuhoutuneet eivätkä ne näin ollen ole enää jälkipolvien käytössä.

Pesosen myöhempi työskentely Yhdysvalloissa 1970-luvulla sekä Aamulehden päätoimittajuus 1980-luvulla tarkoittivat käytännössä sitä, että suomalaiselta vaalitutkimukselta puuttui kansainvälisesti suosituimman vaalitutkimusmallin omaksunut primus motor. Heti eläköidytyään Aamulehdestä Pesonen kuitenkin käynnisti yhdessä Sänkiähon kanssa tutkimuksen vuoden 1991 eduskuntavaaleista, jonka rahoitus saatiin monen mutkan jälkeen sekä opetusministeriöltä että Suomen Akatemialta. Tämän katsauksen kirjoittaja vedettiin hankkeeseen mukaan puolivahingossa, kun hän kävi pyytämässä Sänkiäholta lausuntoa apurahahakemukseen, jonka tutkimussuunnitelma koski laajemmin kansalaisten poliittisen osallistumisen analysoimista.

Akatemian rahoituksen turvin hankkeesta syntyi *Vaalikansa äänivalta* -teos (Pesonen toim. 1972, 8)

vuoden 1991 eduskuntavaaleista. Tavallaan hankkeen jatkona toteutettiin vielä Valtiotieteellisen yhdistyksen kirjasarjassa julkaistu *The Finnish voter* (Borg & Sankiahon toim. 1995), joka kokosi jälleen selvästi laajemman joukon politiikan tutkijoita vaaliteeman ja poliittisen kiinnittymisen tutkimuksen piiriin.

Ottaen huomioon, että edellisestä eduskuntavaalitutkimushankkeesta oli 1990-luvun alussa vierähtänyt pitkä tovi, *Vaalikansan äänivalta* käsitteli vaaleja, kansalaisten poliittista osallistumista ja kiinnittymistä poliittista järjestelmään varsin laajasti. Pesonen palasi itselleen läheiseen lähestymistapaan selittämään muun muassa äänisiirtymiä ja mielipiteiden liikkuvuutta kampanjan aikana. Pesosen ja Sankiahon (1979) osallistuminen 1970-luvulla kansainvälisesti vertailevaan *Political Action* -hankkeeseen näkyi monella tavalla hankkeen tutkimusaineistossa sekä kirjan eri osien teoreettisissa pyrkimyksissä ja myös kvantitatiivisissa analyyseissa.

Tilastokeskus keräsi Vaalikansan äänivalta -tutkimusta varten käyntihaastatteluna valtakunnallisesti valitsijakuntaa edustavan niin kutsutun paneelianeiston, johon haastateltiin samoja vastaajia kahteen eri otteeseen ensin tammikuussa 1991 ja toisen kerran vaalien jälkeen. Tutkimusaineiston rakenne ja tietosisältö on kuvattu tietoarkiston aineistoluetteloon ja aineisto on tiedeyhteisön vapaassa käytössä (www.fsd.uta.fi/aineistot/FSD1088).

Vuosien 2003 ja 2007 eduskuntavaalitutkimukset

Vuoden 1991 kansallisen vaalitutkimuksen toteuttaneen ryhmän tutkimusintressit eriytyivät pian hankkeen jälkeen, eikä säännönmukaista käyntihaastatteluaaineistojen keruuta eduskuntavaaleista saatu tuolloin käynnistetyksi. Kun puolueiden ajankohtaisutkimuksetkin siirtyivät vuoden 1990 jälkeen toteutettaviksi GallupKanavalla ja suurimpien puolueiden halukkuus yhteisrahoitteeseen aineistonkeruuseen alkoi muutoinkin hiipua, vuosien 1995 ja 1999 eduskuntavaaleista ei koottu vaalien jälkeistä käyntihaastatteluaaineistoa. Onneksi aineistotilannetta paikkaavat kuitenkin jonkin verran puolueiden ajankohtaisutkimus vuoden 1995 helmikuulta (FSD1031) sekä Tom Moringin ja Suomen Gallupin keräämä vaalikampanja-aineisto vuoden 1999 eduskuntavaalien jälkeen (FSD1042). Ne sisältävät perustietoja kansalaisten äänestyskäyttäytymisestä noissa vaaleissa.

Vuosituhanneen vaihteen jälkeen vaalitutkimuksen yleiset toimintaedellytykset olivat sikäli kohentuneet, että vuonna 1999 toimintansa aloittanut Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto (FSD) oli ehtinyt koota ja dokumentoida suurimman osan pelastettavissa olevista vaalitutkimusaineistoista tutkimuksen jatkokäyttöön. Lisäksi tietoarkiston saama infrastruktuurirahoitus kansainvälisten vertailututkimusaineistojen keruuseen tarjosi mahdollisuuden hakea rahoitusta CSES-moduulin kokoamiselle Suomessa.

Ratkaisevaa oli se, että Heikki Paloheimo sai projektilleen ”*Vaalit ja edustuksellinen demokratia Suomessa*” rahoituksen Suomen Akatemialta, ja että Paloheimo saattoi työskennellä oikeusministeriön rahoituksella virkavapaana muista tehtävistä seuraavassa vaalitutkimushankkeessa puolisen vuotta. Näin laajan tutkimusaineiston vuoden 2003 eduskuntavaaleista koontanut tutkijaryhmä saattoi toteuttaa joukon tutkimushankkeita, joiden tuloksia julkaistiin laajasti koti- ja ulkomaisissa tiedejulkaisuissa.²

Hankkeen suomenkielinen pääjulkaisu *Vaalit ja demokratia Suomessa* ilmestyi WSOY:n kustantamana runsas kaksi vuotta vaalien jälkeen (Paloheimo 2005 toim.). Kahdentoista artikkelin kirjoittamiseen osallistui yhteensä kolmetoista kirjoittajaa. Paloheimon osuus kirjassa oli merkittävä, koska toimitustyön lisäksi hän oli pääkirjoittajana tai yhtenä kirjoittajana kahdeksassa kirjan luvussa. Teoksen johdannossa (Paloheimo 2005, 22–23) tutkimuksen tavoitteeksi asetettiin vastausten antaminen seuraaviin aihealueisiin liittyviin kysymyksiin:

- suhtautuminen poliittiseen järjestelmään
- osallistumisen motiivit
- puolueiden toimintaperiaatteet
- äänestysaktiivisuus
- uudet osallistumismuodot
- puoluevalinta
- ehdokasvalinta
- vallanjaon vaikutukset
- edustuksellisuuden toteutumisen

Näiden aihealueiden ohella teoksessa analysoitiin verraten laajasti myös vuoden 2003 vaalien kampanjaa, sen sisältöä ja seuraamista sekä ehdokkaiden kampanjan aikaisia vaalikonevastauksia.

Vuoden 2003 vaalitutkimusaineistoon sisältyi ruotsinkielisten vastaajien yliotos, mikä mahdollisti ruotsinkielisten vastaajien luotettavamman analyysin. Aiheutuneita lisäkustannuksia peittämään oli saatu

lisärahoitusta kolmelta ruotsinkieliseltä säätiöltä. Hankkeen suomenkielinen pääraportti ei sisältänyt merkittävässä määrin vastaajien äidinkielen mukaisia tarkasteluja, koska näkökulma oli alun perin suunniteltu otettavaksi esiin erillisessä ruotsinkielisessä julkaisussa. Tähän liittyvä Åsa Bengtssonin ja Kimmo Grönlundin toimittama teos (2005 red.) *Den finlandssvenska väljaren* ilmestyiikin samana vuonna suomenkielisen pääraportin kanssa.

Vaalitutkimusryhmässä toimivien tutkijoiden kanssakäyminen voimistui 2000-luvun puolivälissä myös siksi, että Matti Vanhasen I hallituksen aikana toimeenpantu Kansalaisvaikuttamisen politiikka-ohjelma synnytti kysyntää alan tutkimustoiminnan kehittämiseksi. Oikeusministeriön koordinoiman politiikkaohjelman tilaama teos Suomen poliittisen järjestelmän tilaa mittaavasta demokratiaindikaatoreista (Borg 2006 toim.) johti käytännössä vähitellen siihen, että kansalaisten poliittisten asenteiden, vaaliosallistumisen ja -käyttäytymisen sekä muun poliittisen osallistumisen seurantatietoja ryhdyttiin myös ministeriötasolla pitämään välttämättöminä.

Vuoden 2007 kansallisen vaalitutkimuksen rahoitukseen tällä kannanmuodostuksella ei vielä ollut suurta merkitystä, vaan hanke saatiin toteutetuksi suurin piirtein samanlaiselta pohjalta kuin edellinen eduskuntavaalitutkimus. Paloheimo sai jälleen Suomen Akatemialta tutkimusmäärärahan, joka muodosti perusrahoituksen aineistonkeruulle. Tietoariston hallintoelimet myönsivät rahoituksen hankkeen CSES-moduulille, ja Svenska Litteraturskällskapet i Finland järjesti varat ruotsinkielisen yliotoksen keruuseen. Lisäksi opetusministeriön alainen Nuorisoasiain neuvottelukunta kattoi aineistonkeruukustannuksia nuorten äänioikeutettujen osalta.

Hankkeen suomenkielinen pääraportti (Borg & Paloheimo 2009 toim.) ei ollut yhtä päätutkijavetoisen kuin edellinen kansallinen vaalitutkimus, ja myös kirjoittajakunnassa oli jonkin verran muutoksia. *Vaalit yleisödemokratiassa* -teoksessa oli kolme toista lukua, joiden kirjoittamiseen osallistui yhteensä neljätoista kirjoittajaa. Tutkimuksessa käsiteltiin useita erityisteemoja, jotka eivät olleet aiemmin erilliskysymyksinä laajasti esillä kansallisessa vaalitutkimuksessa: internetin merkitys, politiikan henkilöityminen, sukupuoli ja äänestäminen, poliittinen tietämys, vaaliliittoutuminen ja pienten vaalipiirien vaikutukset vaaliosallistumiseen sekä häivedemokratia. Varsinkin äänestyskäyttäytymiseen liitty-

vät perinteiset vaalitutkimusteemat, kuten puoluevalinta ja äänisiirtymät, jäivät kirjassa vähäiselle huomiolle.

Paloheimon johtama akatemiaprojekti päättyi vuoden 2010 lopussa ja osoittautui julkaisumäärien perusteella aktiiviseksi. Tämä käy ilmi hankkeen *Poliittinen osallistuminen ja demokratian muodot: Suomi vertailevassa tarkastelussa* verkkosivuilta³, josta löytyvät tiedot hankkeen piirissä tuotetuista julkaisuista. Verkkosivuilla julkilausutuista tutkimusprojektin tavoitteista suurin osa toteutui jo yksin kansallisen vaalitutkimushankkeen yhteydessä:

- ”–saattaa suomalainen poliittista osallistumista käsittelevä tutkimus vakaalle, jatkuvuuden turvaavalle pohjalle
- kannustaa opiskelijoita ja nuoria tutkijoita tekemään poliittiseen osallistumiseen kohdistuvaa tutkimusta
- analysoida poliittisen osallistumisen muutostrendejä Suomessa
- analysoida demokratian toimivuutta Suomessa erityisesti kansalaisten osallistumisen näkökannalta
- vertailla suomalaisten poliittista osallistumista kansalaisten poliittiseen osallistumiseen muissa kehittyneissä demokratioissa, erityisesti muissa Pohjoismaissa”

Viidennen ranskalaisen viivan mainitsemaa kansainvälistä vertailua ei sisälly juuri lainkaan kansallisten vaalitutkimusten suomenkielisiin pääraportteihin. Englanninkielistä ja/tai kansainvälisesti vertailevaa tutkimusta on aineistoilla tehty runsaasti, mutta tutkijat ovat pitäneet tästä näkökulmasta kirjoitettavien analyysien tarkoituksenmukaisimpana julkaisukieleinä englantia, jolloin julkaisuareenana ovat pääasiassa olleet kansainväliset tieteelliset aikakauslehdet.

Kansainvälisiä yhteyksiä tutkijaryhmän jäsenet ovat muodostaneet sekä oman toimintansa että tutkimusryhmiensä ja vaalitutkimusryhmän kautta. Alan tutkimusryhmätason toiminnan kehittymisestä on mainittava erityisesti Lauri Karvosen johtama Åbo Akademin tutkimuksen huippuyksikkö *Democracy: A Citizen Perspective*, jonka piirissä toimivat kansallisen vaalitutkimusryhmän jäsenet Åbo Akademista. Vaalitutkimusryhmän CSES-yhteistyöstä ovat vastanneet Heikki Paloheimo ja Lauri Karvonen, ja Åsa Bengtsson on toiminut linkkinä pohjoismaisten kansallisten vaalitutkimusten NED-verkostoon.

Kahden viime vuoden aikana vaalitutkimusryhmän kokouksissa ovat vierailleet Norjan ja Irlannin kansallisten vaalitutkimusten johtajat.

Vuoden 2011 vaalitutkimus

Oikeusministeriö myönsi Yhteiskuntatieteelliselle tietokistolle vuodelle 2010 määrärahan vuoden 2011 eduskuntavaalitutkimuksen suunnittelua varten. Lisäksi määrärahalta sitouduttiin toteuttamaan vaalitutkimusportaali, joka sisältää myös tietopalvelun Suomen demokraatiaindikaattoreista. Nykyisin oikeusministeriön Kansanvalta.fi -verkkopalvelussa ylläpidetyt indikaattorit siirtyvät vuonna 2011 vaalitutkimusportaaliin. Tätä kirjoitettaessa portaali on lähes valmis ja se avataan kevään 2011 eduskuntavaalien kynnyksellä kolmikielisenä osoitteessa www.fsd.uta.fi/vaalitutkimus.

Vaalitutkimusryhmä kokoontui vuoden 2010 aikana kahteen otteeseen kahden päivän seminaareihin suunnittelemaan vuoden 2011 tutkimusta. Kansallisen vaalitutkimuksen pääraportissa käsiteltävät aihepiirit tulevat vaihtumaan vuodesta 2007, mutta seurantatietojen keräämiseksi tutkimuslomakkeet pysyvät suurelta osin samansisältöisinä kuin ennen. Uusia tutkimusteemoja ovat muun muassa vaalirahoitus ja vaalirahoituskohun vaikutukset äänestyskäyttäytymiseen, maahanmuuttokysymyksiin liittyvät kannat ja mielikuvat sekä näiden vaikutukset vaaleissa, sosiaalinen media ja valitsijoiden persoonallisuuden piirteiden yhteydet poliittisiin valintoihin. Seuraavan vaalitutkimuksen pääraporttiin tullee mukaan myös kansainvälistä vertailua.

Pääraportin kirjoittamiseen osallistuvan tutkijaryhmän lopullinen kokoonpano on auki, mutta kirjoittajina tulevat olemaan mukana ainakin Anne Maria Holli, Mikko Mattila, Jan Sundberg ja Hanna Wass Helsingin yliopistosta, Sami Borg, Heikki Paloheimo ja Pertti Suhonen Tampereen yliopistosta, Kimmo Elo ja Lauri Rapeli Turun yliopistosta sekä Åsa Bengtsson, Kimmo Grönlund, Lauri Karvonen ja Peter Söderlund Åbo Akademiästä. Heistä suurin osa osallistui tutkimusaineiston suunnitteluun vuonna 2010, ja useimmat ovat olleet mukana toteuttamassa vuosien 2003 ja 2007 eduskuntavaaleihin kohdistuneita kansallisia vaalitutkimuksia.

Oikeusministeriö rahoittaa vaalien jälkeen käynti- ja perävaunukyselynä kerättävän tutkimusaineiston. Sen kokoa tarjouskilpailun voittanut tiedon-

keruuorganisaatio. Tutkimusaineiston käyttökuntoon saattaminen sekä hankkeen koordinointi osoittaneen Yhteiskuntatieteelliselle tietokistolle, jossa tutkimusaineiston käsittelystä vastaa Hannele Keckman-Koivuniemi. Sami Borg johtanee vaalitutkimusta syksyllä 2011 vapautettuna muista tehtävistä, mikäli hanke toteutuu tutkimusryhmän vuonna 2010 kaavailmalla tavalla. Tutkimusaineistot vapautuvat avoimeen käyttöön viimeistään vuonna 2012 hankkeen pääraportin valmistumisen jälkeen.

Kansallisen vaalitutkimuksen hyödyt ja vakiinnuttamisen haasteet

Kansallisen vaalitutkimuksen toteutuminen kolmansissa peräkkäisissä eduskuntavaaleissa on alan tutkijayhteisön ja oikeusministeriön pitkäjänteisen ja monialaisen yhteistyön tulosta. Alan tutkimuksen, ja varsinkin aineistonkeruun, rahoitus pohja on ollut aiemmin työlää kirjava. Nyt yhteistyö oikeusministeriön kanssa on tuomassa vaalitutkimuksen perusrahoitukseen samankaltaisen linjaratkaisun kuin esimerkiksi Ruotsissa.

Perustavien äänestys- ja mielipidetietojen kerääminen säännöllisesti parlamenttivaaleista tulee ymmärtää kiinteäksi osaksi vaaleja koskevaa tiedonhankintaa ja vaalitiedottamista, joka kuuluu vaaleista vastaavan ministeriön toimialaan. Oikeusministeriön sektoritutkimuslaitosinfrastruktuuri ja resurssien rajallisuus huomioon ottaen vaalidemokratian perustava tietotuotanto on tarkoituksenmukaista järjestää joustavassa yhteistyössä akateemisen tiedeyhteisön kanssa.

2000-luvun kaksi kansallista vaalitutkimushanketta ovat osoittautuneet tuloksellisiksi niin tieteellisten julkaisujen kuin tutkijakoulutuksenkin näkökulmasta. Molemmat Suomen Akatemian rahoittamat hankkeet tukivat merkittävästi tutkijakoulutusta ja kootut aineistot ovat olleet tutkimuskäytön lisäksi aktiivisessa opetuskäytössä useissa yliopistoissa.

Vuosien 1991, 2003 ja 2007 kolme vaalitutkimusaineistoa ovat olleet useana vuonna tilatuimpia tietokistoon tallennettuja aineistoja. FSD:n tietokantojen mukaan näiden aineistojen yhteenlaskettu jatkokäyttöön toimitusten lukumäärä (pois lukien vaalitutkimuskonsortion jäsenet) oli tammikuun 2011 loppuun mennessä 118. Noin puolet aineistotoimituksista oli suuntautunut ulkomaille. Toimitettujen aineistojen käyttötarkoitukset osoittavat,

että runsas viidennes käytöstä on liittynyt perustutkinnon opinnäytteiden tekemiseen ja runsas yksi kuudesosa opetukseen tai muuhun opiskeluun. Tutkimus on ollut 60 prosentin osuudellaan selvästi yleisin käyttötarkoitus.

Tutkimus- ja opetusikäytön ohella aineistot ovat tarjonneet tietopohjaa yliopistojen niin kutsutun kolmannen tehtävän toteuttamiselle. Monet tutkimusryhmän jäsenet ovat toimineet vaaliasioiden asiantuntijoina eduskunnan valiokunnissa, oikeusministeriön toimikunnissa ja hankkeissa sekä tiedotusvälineissä.

Rahoituksen lisäksi vaalitutkimustoiminnan vakiinnuttamiseen liittyy vielä joukko toiminnallisia kysymyksiä, jotka vaativat jatkossa huomiota. Vaalitutkimusryhmä on epävirallinen yhteenliittymä niin kuin tutkimusryhmät yleensä ovat. Jäsenet tulevat eri yliopistoista ja yksiköistä. Oikeusministeriön demokratian vastuualueen on jatkossa luontevaa toimia vaalitutkimusten tilaajana.

Vaalitutkimustoiminnan pitkäjänteisyyden turvaamiseksi vaalitutkimusta olisi hyvä jatkaa tutkijakonsortiossa, jossa alan tutkijat ja yliopistoyksiköt voivat toimia laajassa yhteistyössä. Ministeriön rahoitus tulee tulevaisuudessakin kattamaan lähinnä tutkimustoiminnan aineistokulut, demokratiaindikaattoreiden ylläpidon ja kehittämisen sekä päätutkimushankkeen suunnittelun ja koordinoinnin.⁴

Vaalitutkimusryhmän lienee jatkossa tarpeen sopia työnjaosta eri toimijoiden kesken aiempaa tarkemmin. Tähän asti yhteistyö on ollut epävirallista ja hankekohtaista. Esimerkiksi tutkimuslomakkeiden sisällöstä, kysymysten muotoiluista ja ryhmän työnjaosta on saavutettu konsensus varsin kivuttomasti. Ryhmään on voinut liittyä vapaasti jäseneksi ja toivottavasti tämä mahdollisuus jatkuu. Mikäli toiminta laajenee, silloin sekä kotimainen että kansainvälinen (ulkoinen) yhteistyö muodostavat painetta organisoida tutkimusryhmälle ainakin kevyt hallinto, joka kykenee riittävän nopeaan ja joustavaan päätöksentekoon erilaisissa käytännön asioissa.

Suomalaisen vaalitutkimushankkeen suurimmat haasteet ovat kuitenkin sisällöllisiä ja julkaisupolitiikkoihin kytkeytyviä. Tutkimusaineistojen tietosisältöjen ja tutkimustoiminnan on kyettävä vastamaan kulloisiinkin tutkimuksen tieteellisiin tarpeisiin, ja samalla toiminnassa pitää ottaa huomioon riittävässä määrin tiedeyhteisöä laajemman yleisön tietotarpeet. Uuden tieteellisen tiedon tuottamisen lisäksi vaalitutkimuksen voidaan odottaa tuottavan poli-

tiikkarelevanttia tietoa vaalidemokratian kehittäjille ja yleiskäyttöistä tietoa esimerkiksi toimittajille ja tavallisille kansalaisille.

Tiedon esittämistavat ja -areenat on valikoitava siten, että tuloksia esittelevistä julkaisuista ja tietokannoista sekä tutkimuksen popularisoinnista saadaan mahdollisimman toimiva kokonaisuus. Asia on ymmärretty myös muissa kansallisissa vaalitutkimuksissa, joista useat tarjoavat muun muassa vaaleihin ja poliittisiin asenteisiin liittyviä pitkäaikaistietoja ja analyysitiivistelmiä kotisivuillaan laajalle yleisölle.⁵

Keskeisten tutkimustietojen julkaiseminen vaihtelevin formaatein eri käyttötarkoituksiin voi osoittautua myös käyttökelpoiseksi tavaksi raportoida sisällöltään hyvin laajoja tutkimusaineistoja. Kenenkään etu ei liene, että kansallisten vaalitutkimusten pääraporteissa käsiteltäisiin toistuvasti samoja aiheita samoista näkökulmista. Keskeisten aikasarjojen päivittäminen ja analysointi on tarkoituksenmukaisinta toteuttaa verkkopalveluissa, jotka pitää toteuttaa riittävän ymmärrettävästi myös laajalle yleisölle.

Aidinkielisen ja yleistajuisen tutkimuksen on puolestaan syytä pyrkiä tasapainoon aivan keskeisimpien tuttuja aihealueiden ja muutostrendien sekä uusien teemojen kesken. Englanninkieliset, kansainvälisissä aikakausjulkaisuissa julkaistavat ja tieteellisesti meritoivimmat julkaisut on puolestaan suunnattu ensisijaisesti tiedeyhteisölle. Tähänastiset suomalaiset kokemukset kahdesta viimeksi toteutetusta vaalitutkimuksesta ovat osoittaneet, että hyvällä suunnittelulla kokonaisuus on mahdollista saada toimivaksi.

Tutkimusaineistojen uudistamiseen liittyvät kysymykset saattavat koitua pitkällä aikavälillä vaikeiksi. Keskeisten demokratiaindikaattoreiden (Borg toim. 2006) on löydettävä aineistoista säännöllisesti mutta toisaalta pitkäaikaisseuranta ei saa tukkia uusien mittareiden rakentamista ja sisällyttämistä uusiin kyselyaineistoihin.

Vaalitutkimuksen elinvoimaisuuden kannalta olisi suotavaa, että tutkijaryhmä ja tutkimuskysymykset voisivat tulevaisuudessa muotoutua nykyistä monitieteisemmiksi, ja että tutkimuskysymyksiin vastattaisiin vieläkin monipuolisemmin aineistoin. Yhtenäistä teoriapohjaa vaalitutkimukset eivät tarvitse, koska aineistojen mahdollistamat tutkimuskysymykset ja lähestymistavat vaihtelevat paljon. Taivoitteena on, että vaalitutkimusaineistot toimivat tulevaisuudessakin joustavasti hyvin erilaisista teoreettisista lähtökohdista kumpuavissa tutkimuksissa.

LÄHTEET

- Allardt, Erik. 1956. *Social struktur och politisk aktivitet. En studie av väljaraktiviteten vid riksdagsvalen i Finland 1945–54*. Skrif- ter utgivna av Nyliberala Studentförbundet. Helsingfors: Sö- derströms.
- Bengtsson, Åsa ja Grönlund, Kimmo. red. 2005. *Den finlandss- venska väljaren*. Åbo: Samforsk.
- Borg, Sami. toim. 2006. *Suomen demokratiaindikaattorit*. Oikeus- ministeriön julkaisu 1/2006. Helsinki: oikeusministeriö.
- Borg, Sami ja Paloheimo, Heikki. 2003. Research and data on Finnish elections: an overview. Esitelmä *Comparative Study of Electoral Systems* -tutkimusohjelman konferenssissa, Tukholma 2003. (ftp://nes.isr.umich.edu/ftp/cs/es/meetings/2003_Plenary/2003Plenary_panels_BorgPaloheimo.pdf), 14.1.2011.
- Borg, Sami ja Paloheimo, Heikki. toim. 2009. *Vaalit yleisödemo- kratiaassa. Eduskuntavaalitutkimus*. Tampere: Tampere Univer- sity Press.
- Borg, Sami ja Sänkiäho, Risto. toim. 1995. *The Finnish voter*. Tampere: The Finnish Political Science Association.
- Burns, Nancy. 2006. *The Michigan, then national, then American National Election Studies*. Publication on the ANES website (http://www.isr.umich.edu/cps/ANES_history.pdf), 14.1.2011.
- Martikainen, Tuomo. 1988. *Puuttuva punainen viiva. Äänestämi- nen vuoden 1987 eduskuntavaalissa*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Martikainen, Tuomo ja Wass, Hanna. 2001. *Vaienneet äänet. Äänestäminen vuosien 1987 ja 1999 eduskuntavaaleissa*. Vaalit 2001, 2. Helsinki: Tilastokeskus.
- Martikainen, Tuomo ja Wass, Hanna. 2002. *Äänettömät yhtiömie- het. Tutkimus osallistumisesta vuosien 1987 ja 1999 eduskunta- vaaleihin*. Vaalit 2002, 1. Helsinki: Tilastokeskus.
- Martikainen, Tuomo ja Yrjönen, Risto. 1991. *Vaalit, puolueet ja yhteiskunnan muutos*. Tutkimuksia 178. Helsinki: Tilastokeskus.
- Paloheimo, Heikki. toim. 2005. *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY.
- Paloheimo, Heikki. 2007. Eduskuntavaalit 1907–2003. Teoksessa Anne Ollila ja Heikki Paloheimo (toim.), *Kansanedustajan työ ja arki Suomen eduskunta 100 vuotta*, osa 5. Edita: Helsinki, 174–369.
- Pesonen, Pertti. 1958. *Valitsijamiesvaalien ylioppilasäänestäjät: Helsingin yliopiston, Teknillisen korkeakoulun ja Kauppakorkea- koulun äänioikeutettujen ylioppilaiden poliittiset kannanotot joulukuussa 1955 ja äänestyskäyttäytyminen 16–17.1.1956: paneelihaastattelututkimus*. Helsinki: Tammi.
- Pesonen, Pertti. 1965. *Valtuutus kansalta: tutkimus Tampereen vaalioikeutetuista, vaalikampanjasta ja äänestyskäyttäytymise- stä*. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Pesonen, Pertti. toim. 1972. *Protestivaalit, nuorisovaalit: tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972*. Helsinki: Yliop- ilastuki.
- Pesonen, Pertti ja Rantala, Onni. 1967. Current election studies in Finland. *Scandinavian Political Studies* 2:3, 284–294.
- Pesonen, Pertti ja Sänkiäho, Risto. 1979. *Kansalaiset ja kansanval- ta. Suomalaisten käsityksiä poliittisesta toiminnasta*. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Pesonen, Pertti, Sänkiäho, Risto ja Borg, Sami. 1993. *Vaalikansan äänivalta. Tutkimus eduskuntavaaleista ja valitsijakunnasta Suomen poliittisessa järjestelmässä*. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Sänkiäho, Risto. toim. 1983. *Kun kansa valitsi Koiviston*. Jyväskylä: Lehtimiehet Yhtymä.
- Tarkiainen, Tuttu. 1971. *Eduskunnan valitseminen 1907–1963. Teoksessa Suomen kansanedustuslaitoksen historia, osa IX*. Hel- sinki: Eduskunnan historia- ja tutkimuskeskus.
- Wiberg, Matti. 1995. Bibliography of Finnish electoral research. Teoksessa Borg, Sami ja Sänkiäho, Risto (toim.), *The Finnish voter*. Tampere: Finnish Political Science Association, 240–257.

VIITTEET

- ¹ Edes amerikkalaisessa vaalitutkimuksessa termi 'national elec- tion studies' ei tosin ole ollut vakiintunut nimitys. Nancy Burnsin (2006) historiakatsaus amerikkalaiseen vaalitutkimukseen erottaa Yhdysvaltojen sotien jälkeisessä vaalitutkimusperinteessä hank- keiden rahoituspuhjan nojaten kolme vaihetta: Michigan Elec- tion Studies (1948–1976), National Election Studies (1977–2005) ja American Election Studies (2006–). Nykyisin Yhdysvaltojen kansallinen vaalitutkimus käyttää termiä *American National Elec- tion Studies* (ANES).
- ² Paloheimon vuosina 2004–2007 johtaman akatemiahankkeen julkaisuluettelo on saatavilla osoitteesta http://www.uta.fi/laitok- set/politiikka/henkilökunta/Elections_Repr_Democracy_Publi- cations_2004-2007.pdf.
- ³ http://www.uta.fi/laitokset/politiikka/tutkimus/poliittinen_osal- listuminen/
- ⁴ Oikeusministeriön vuonna 2011 tarkoitukseen varatusta mää- rärähasta (200 000 EUR) selvästi suurin osa kuluu aineistokeruu- kustannuksiin.
- ⁵ Esimerkiksi Yhdysvaltojen kansallinen vaalitutkimus tiivistää päätavoitteensa ja kohderyhmänsä nykyisin seuraavasti: "The American National Election Studies (ANES) produces high qua- lity data on voting, public opinion, and political participation to serve the research needs of social scientists, teachers, students, policy makers and journalists who want to better understand the theoretical and empirical foundations of national election out- comes." (<http://www.electionstudies.org/>, 14.1.2011).